

<https://doi.org/10.18778/1644-857X.24.01.07>

WITOLD JARNO
UNIwersytet Łódzki / UNIVERSITY OF ŁÓDŹ
 <https://orcid.org/0000-0002-5845-6057>

Major Edward Rajpold (1894–1980) Zarys biografii

ABSTRACT

Major Edward Rajpold (1894–1980). A Biography Outline

The article describes the life and military career of Edward Rajpold (1894–1980). He was one of many officers associated with Łódź, where he was not only born and died, but also spent most of his military service. The article aims to present the life of this officer, who fully deserves to be remembered by posterity. He took part in conspiratorial work in the Polish Military Organisation and in the action to liberate the city from German occupation in November 1918. He then became an officer of the Polish army and he served in units stationed in the city (28th and 31st Kaniv Rifle Regiment) until 1936. He excelled in training work, therefore he took the position of commander of the recruitment command in Wieluń in 1936 and actively supported the development of military training among young people in the county. In the spring of 1939, he became commander of the newly formed National Defense Battalion 'Wieluń II' and participated in the defense of the Łódź region during the September Campaign of 1939. He spent the remaining years of World War II in German prisons of war camps. In the spring of 1945, he returned to his hometown and was drafted into the Polish People's Army, in which he served until January 1946. Then he worked in various positions in Łódź but soon became a tragic example of the Stalinist repression. In 1954, he was arrested and convicted in a show trial for participating in an illegal organisation. After two years, he was released from prison and lived the rest of his life in his hometown. The paper is based mainly on archival materials kept in the Central Military Archives, literature and materials from the family collection.

© by the author, licensee University of Łódź – University of Łódź Press, Łódź, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical Considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Declaration regarding the use of GAI tools: not used

Received: 2024-09-18. Verified: 2024-09-20. Revised: 2025-01-31. Accepted: 2025-02-07

Keywords: Edward Rajpold, 28th Kaniv Riflemen Regiment, military garrison in Lodz, Polish Army in the Second Polish Republic, National Defense Battalion 'Wieluń II', Stalinist repressions

STRESZCZENIE

Artykuł opisuje życie i karierę wojskową Edwarda Rajpolda (1894–1980). Był on jednym z wielu oficerów związanych z Łodzią, w której nie tylko urodził się i zmarł, ale także spędził większość lat swej służby wojskowej. Celem artykułu jest przybliżenie losów tego oficera, w pełni zasługującego na pamięć potomnych. Brał on udział w pracy konspiracyjnej w Polskiej Organizacji Wojskowej oraz w akcji oswobodzenia miasta spod okupacji niemieckiej w listopadzie 1918 r. Potem został oficerem polskiej armii i do 1936 r. służył w stacjonujących w mieście jednostkach (28. i 31. Pułk Strzelców Kaniowskich). Świetnie radził sobie w pracy szkoleniowej, toteż w 1936 r. objął stanowisko komendanta komendy uzupełnień w Wieluniu i aktywnie wspierał rozwój przysposobienia wojskowego w powiecie wśród młodzieży. Wiosną 1939 r. został dowódcą nowo formowanego Batalionu Obrony Narodowej „Wieluń II” i uczestniczył w obronie ziemi łódzkiej w trakcie kampanii wrześniowej. Pozostałe lata II wojny światowej spędził w niemieckich oflagach. Wiosną 1945 r. powrócił do rodzinnego miasta i został powołany do ludowego Wojska Polskiego, w którym służył do stycznia 1946 r. Następnie pracował na różnych stanowiskach w Łodzi, lecz niebawem stał się tragicznym przykładem represji okresu stalinowskiego. W 1954 r. został aresztowany i skazany w procesie pokazowym za udział w nielegalnej organizacji. Po dwóch latach został zwolniony z więzienia i resztę życia spędził w rodzinnym mieście. Tekst oparty został w głównej mierze na materiałach archiwalnych przechowywanych w Centralnym Archiwum Wojskowym, literaturze oraz materiałach ze zbiorów rodziny.

Słowa kluczowe: Edward Rajpold, 28. Pułk Strzelców Kaniowskich, garnizon wojskowy w Łodzi, Wojsko Polskie w Drugiej Rzeczypospolitej, batalion Obrony Narodowej „Wieluń II”, represje stalinowskie

Losy Polaków w XX w. były niezwykle złożone – z jednej strony niesłychanie ciekawe, lecz z drugiej jakże często tragiczne. Było to uwarunkowane ówczesnymi realiami: zabory, walka o odrodzenie niepodległej Polski, służba dla Ojczyzny w okresie międzywojennym, tragiczna II wojna światowa oraz nowy powojenny system komunistyczny w kraju, który dla wielu oznaczał represje. Na tym tle kształtowały się losy tysięcy polskich oficerów, przez pryzmat których widać uwarunkowania wpływające na ich życie. Jednym z takich oficerów był Edward Rajpold, którego życie i kariera wojskowa związane były z Łodzią i regionem łódzkim. Był też rodowitym łódzianinem – tu się urodził, tu zmarł i tu został pochowany. Całe swe życie poświęcił Ojczyźnie, dlatego też celem

niniejszego artykułu jest przybliżenie sylwetki tego zasłużonego dla regionu oraz garnizonu łódzkiego oficera, by pamięć o nim pozostała wśród potomnych, na co w pełni zasługuje. Tekst oparty został w głównej mierze na materiałach archiwalnych przechowywanych w CAW WBH, literaturze oraz materiałach ze zbiorów rodziny¹.

Edward Rajpold urodził się w Łodzi 15 października 1894 r. w polskiej rodzinie wyznania rzymskokatolickiego. Jego ojcem był Józef Rajpold (ur. 3 XII 1870 w Łyszkowicach w powiecie łowickim) zatrudniony jako ślusarz w jednej z łódzkich fabryk, a w latach Drugiej Rzeczypospolitej jako urzędnik, matką zaś – Anna z Michelów (ur. 29 I 1873 w Łodzi). Małżeństwo miało pięcioro dzieci: Ewarysta (ur. 6 XII 1892), Edwarda (ur. 15 X 1894, bohatera tego artykułu), Romana (ur. 2 I 1896), Zofię (ur. 12 VIII 1898) oraz Helenę (ur. 24 XI 1899). Przed wybuchem I wojny światowej rodzina zajmowała niewielkie mieszkanie przy ul. Radwańskiej 19 m. 31, a po 1918 r. przy tej samej ulicy pod nr 17. O edukacji młodego Edwarda niewiele wiadomo. W wieku 7 lat zaczął uczęszczać do jednej z tzw. szkół wstępnych w Łodzi, a po ukończeniu trzech klas podjął naukę w jednym z łódzkich gimnazjów. Według informacji przekazanych przez jego wnuka (Krzysztofa Rajpolda) mogło chodzić o powstałe w 1891 r. rosyjskie Gimnazjum Męskie przy obecnej ul. Sienkiewicza 46 (dziś jest to III Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki)².

¹ W tekście użyto następujących skrótów: AIPN Łd – Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi, CAW WBH – Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, DP – Dywizja Piechoty, MSWojsk. – Ministerstwo Spraw Wojskowych, ON – Obrona Narodowa, POW – Polska Organizacja Wojskowa, pp – pułk piechoty, pSK – pułk Strzelców Kaniowskich, WP – Wojsko Polskie.

² Karta ewidencyjna z 1921 r. i Lista personalna z końca 1919 r., CAW WBH, ap. Edward Rajpold, sygn. 6323, b.p.; Protokół przesłuchania E. Rajpolda z 19 III 1954 r., AIPN Łd, sygn. Łd. 81.109.1, k. 137; Karta meldunkowa Józefa Rajpolda z 1919 r., Archiwum Państwowe w Łodzi, Spis ludności miasta Łodzi, sygn. 39.221.0.4.12.24997; M. Gogola, *Edward Rajpold (1894–1980)*, [w:] *Wieluński słownik biograficzny*, t. I–II, red. Z. Szczerbik, Z. Włodarczyk, Wieluń 2014, s. 249; Życiorys Edwarda Rajpolda – kopia przekazana przez wnuka Krzysztofa Rajpolda w dniu 14 II 2024 r., k. 1, 4. Jednak wyjaśnienie sprawy gimnazjum, do którego uczęszczał Edward Rajpold, nie jest w praktyce proste. Sprawę komplikuje zagadkowa informacja na temat edukacji gimnazjalnej zawarta w jego teczkę personalnej przechowywanej w CAW WBH, gdzie sam podał, iż w roku szkolnym 1913/1914 ukończył sześcioklasowe Gimnazjum Męskie w Chełmie (określane też w innych dokumentach jako gimnazjum chełmskie) – dlaczego jednak młody chłopak z biednej rodziny miałby uczyć się w odległym mieście, trudno wyjaśnić

Jesienią 1914 r. dwudziestoletni E. Rajpold został członkiem Milicji Miejskiej powołanej przez Komitet Obywatelski po opuszczeniu Łodzi przez Rosjan i zajmował stanowisko dziesiętnika, pełniąc służbę wartowniczą. Po ostatecznym zajęciu Łodzi przez Niemców w grudniu 1914 r. podjął pracę w Komitecie Rozdziału Chleba i Mąki dla mieszkańców miasta, po czym w połowie 1916 r. został zatrudniony w czteroklasowym Gimnazjum Miejskim na stanowisku sekretarza i wychowawcy wychowania fizycznego, gdzie pracował do 11 listopada 1918 r. Aktywnie włączył się on w czasie wojny w prace organizacyjne łódzkiego skautingu (późniejszego harcerstwa)³.

Po zajęciu Łodzi przez wojska niemieckie w mieście podjęły działalność liczne polskie organizacje polityczne i społeczne, w tym także o charakterze konspiracyjnym. Jedną z nich była POW, która swą aktywność zintensyfikowała jesienią 1918 r., gdy komendantem Łódzkiego Okręgu POW był por. Stanisław Stecki-Skwarczyński (oficer legionowy). W prace niepodległościowe angażowali się także łódzcy harcerze związani z niepodległościowym ruchem piłsudczkowskim, jak również młodzież skupiona w szeregach Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” oraz patriotycznie nastawieni nauczyciele łódzkich szkół. Wśród nich był także młody Edward Rajpold, który w październiku 1914 r. został członkiem konspiracyjnej POW w Łodzi, przyjmując pseudonim „Odyniec”. Na początku listopada 1914 r. został skierowany do szkoły podoficerskiej przy Okręgu POW w Łodzi, którą ukończył 1 sierpnia 1915 r., uzyskując uprawnienia instruktora. Następnie przez kilka miesięcy uczęszczał do szkoły podchorążych POW prowadzonej przez oficerów legionowych. Później, 1 grudnia 1915 r., otrzymał przydział do szkoły podchorążych POW Okręgu Łódzkiego i przez rok pełnił funkcję dowódcy plutonu, a od 1 grudnia 1916 r. do 11 listopada 1918 r. – instruktora i dowódcy kompanii w dzielnicy Śródmieście⁴.

Na temat działalności E. Rajpolda w łódzkiej POW niewiele wiadomo. Niewątpliwie, jak każdy członek tej organizacji zajmował się

i zapewne nie o gimnazjum w Chełmie tu chodziło. Sprawę nauki gimnazjalnej E. Rajpolda trudno więc jednoznacznie rozwiązać, lecz jedno jest pewne – maturę zdał dopiero po I wojnie światowej w Łodzi w trybie eksternistycznym, o czym szerzej w dalszej części artykułu.

³ Protokół przesłuchania E. Rajpolda z 9 IV 1954 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.1, k. 146.

⁴ Główna karta ewidencyjna z końca 1921 r., CAW WBH, ap. Edward Rajpold, sygn. 6323, b.p.

pozyskiwaniem informacji o charakterze wojskowym. W zachowanych dokumentach POW Okręgu Łódzkiego jego nazwisko pojawia się sporadycznie, co nie dziwi z uwagi na niską funkcję, jaką wówczas pełnił. W wykazie obsady tego okręgu z 1917 r. został on wymieniony jako podoficer POW pełniący obowiązki oficera prowiantowego⁵. Nieco szersze informacje zawiera jego wniosek odznaczeniowy Krzyża Niepodległości z 1931 r., w którym podkreślono, że: „Pracował z całym zaparciem się i poświęceniem nad sprawą przygotowania obywateli do walki czynnej z zaborcami. [...] Był jednym z najniezawodniejszych peowiaków i położył wybitne zasługi przy rozbrajaniu okupantów oraz formowaniu oddziałów P.O.W. w 1918 roku w Łodzi”⁶. We wniosku zawarto też informacje o udziale E. Rajpolda w dwóch wydarzeniach: „Zaprzysiężony jako członek oddziału lotnego bierze udział w organizowaniu zamachu na gen. Schmidta w Łodzi. W 1917 roku w czasie demonstracji urządzonej z powodu pokoju brzeskiego biorąc udział wykazuje dużo odwagi i męstwa, nie zważając zupełnie na swe bezpieczeństwo, znajduje się jako jeden z pierwszych w całym kotłowisku walki z policją niemiecką, bijąc szwabów laską gumową na prawo i lewo”⁷. Za jego działalność niepodległościową w Łodzi w szeregach POW w latach I wojny światowej Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości przyznał mu 30 czerwca 1931 r. Krzyż Niepodległości, co zostało zatwierdzone zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 16 września tego roku⁸.

Na początku listopada 1918 r. wyraźnie wzrosła aktywność łódzkich organizacji społecznych i paramilitarnych. W tych dniach przybył do Łodzi płk Albin Jasiński, wyznaczony przez Radę Regencyjną na dowódcę łódzkiego Okręgu Wojskowego nr VIII mającego sformować Łódzki Pułk Okręgowy. Posunięcia te spotkały się z niechętną reakcją większości łódzian i członków działających w mieście polskich organizacji, zwłaszcza POW, Polskiej Partii Socjalistycznej, Stronnictwa Niezawisłości Narodowej, byłych legionistów oraz Dowborczyków. Przedstawiciele tych ugrupowań spotkali się wieczorem 10 listopada w siedzibie magistratu na Nowym Rynku (obecnie pl. Wolności) i podjęli decyzję o postawieniu w stan

⁵ Wykaz obsady Okręgu Łódzkiego POW z 1917 r., CAW WBH, POW, sygn. I.124.1.70, k. 87.

⁶ Wniosek o odznaczenie Krzyżem Niepodległości z 1931 r., CAW WBH, Kolekcja Krzyża i Medalu Niepodległości, Edward Rajpold KN 16 IX 1931, b.p.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Monitor Polski 1931, nr 218, poz. 296, s. 2.

gotowości członków wszystkich organizacji biorących udział w tym zebraniu i opracowaniu wspólnego planu rozbrojenia Niemców w Łodzi. Akcja miała się rozpocząć 12 listopada, lecz z uwagi na szybko zmieniającą się sytuację na ziemiach polskich – nastąpiła spontanicznie dzień wcześniej i doprowadziła do oswobodzenia miasta w ciągu kilkunastu godzin⁹.

Udział w niej wziął również E. Rajpold, który 11 listopada 1918 r. dowodził jedną z sekcji mających opanować gmach Łódzkiego Gubernatorstwa Wojennego mieszczącego się w dawnym pałacu Jakuba Hertza przy ówczesnej ul. Promenada 4 (obecnie al. T. Kościuszki 4). Sekcja ta liczyła zaledwie 11 ludzi nieposiadających żadnej broni palnej, zaś budynku strzegł niemiecki posterunek wojskowy. Jednak działając z zaskoczenia, dowodzona przez niego grupa zmusiła wartowników do oddania broni, co pozwoliło bez walki opanować cały gmach. Za swą postawę i wykazaną wówczas odwagę E. Rajpold otrzymał 20 stycznia 1922 r. (na podstawie wniosku odznaczeniowego z 25 października 1921 r.) Krzyż Walecznych po raz drugi (po raz pierwszy odznaczenie to otrzymał 16 marca 1921 r. za udział w walkach frontowych w 1920 r., o czym szerzej w dalszej części tekstu)¹⁰.

Po oswobodzeniu Łodzi spod okupacji niemieckiej przystąpiono do formowania pierwszych polskich oddziałów wojskowych. W oparciu o rozkaz Sztabu Generalnego WP z 30 października 1918 r. na początku listopada zaczęto tworzyć Okręg Wojskowy nr VIII z siedzibą w Łodzi, mający zorganizować jak najszybciej Łódzki Okręgowy Pułk Piechoty. Miał on powstać w oparciu o Polską Siłę Zbrojną (tzw. Polnische Wehrmacht) znajdującą się pod władzą Rady Regencyjnej, lecz z uwagi na jej znikomy autorytet w polskim społeczeństwie działania w tym zakresie nie przyniosły

⁹ Szerzej: T. Bogalecki, *11 listopada 1918 roku w Łodzi. Geneza, przebieg i rezultaty akcji rozbrajania Niemców*, Łódź 1993, s. 20–41; *Łódź. Dzieje miasta*, t. I (*Do 1918 r.*), red. B. Baranowski, J. Fijałek, Warszawa–Łódź 1980, s. 478–479; P. Łossowski, *Jak Feniks z popiołów. Oswobodzenie ziem polskich spod okupacji w listopadzie 1918*, Łowicz 1998, s. 167–172; M. Pęczkowski, *Rozbrajanie Niemców w Łodzi i okręgu łódzkim*, „Niepodległość” 1935, t. XII, s. 112–123; E. Ajnenkiel, *Akcja rozbrajania Niemców w Łodzi*, „Niepodległość” 1933, t. VIII, s. 401–417; T. Nałęcz, *Polska Organizacja Wojskowa 1914–1918*, Wrocław 1984, s. 219–226; W. Jarno, *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001, s. 37; K. Czernielewski, W. Jarno, *Garnizon Łódzki Wojska Polskiego 1918–1939*, Toruń 2008, s. 41 i 48–49.

¹⁰ Wniosek odznaczeniowy E. Rajpolda z 25 X 1921 r., CAW WBH, Kolekcja Krzyża Walecznych, sygn. KW 99.236, b.p.

większych efektów. Było to konsekwencją przyjętej 25 października 1918 r. na zebraniu byłych wojskowych wywodzących się z Legionów Polskich, POW, byłego I Korpusu Polskiego w Rosji oraz z Polaków służących wcześniej w armii rosyjskiej – deklaracji głoszącej, by w Łodzi utworzyć własny pułk piechoty, który nie podlegałby instytucjom wojskowym działającym z ramienia wspomnianej Rady Regencyjnej. W rezultacie w Łodzi zaistniała dwutorowość w procesie tworzenia polskich oddziałów wojskowych. Co prawda, wiodącą rolę w akcji oswobodzenia miasta spod okupacji niemieckiej odegrali członkowie POW, lecz już 12 listopada płk A. Jasiński podjął działania, by proces formowania wojska w Łodzi skupić pod swoim kierownictwem, co mu się częściowo udało. Łódzkie struktury POW zaczęły w tym czasie tworzyć własne oddziały wojskowe w postaci 1. Batalionu Strzelców Łódzkich, który po kilku dniach stał się częścią powstającego Łódzkiego Okręgowego Pułku Piechoty z zachowaniem autonomii – jako oddział składający się w głównej mierze z członków POW. Ostatecznie dopiero w połowie grudnia 1918 r. oddziały POW formalnie włączono do tworzonego WP¹¹.

Edward Rajpold zgłosił się ochotniczo do 1. Batalionu Strzelców Łódzkich i został do niego wcielony w stopniu podchorążego, a 21 listopada 1918 r. objął stanowisko oficera prowiantowego batalionu, włączonego jako III batalion w skład Łódzkiego Okręgowego Pułku Piechoty, przemianowanego niebawem na 28. pp. Formalnie 6 grudnia E. Rajpold został zatwierdzony w stopniu podchorążego, a 21 stycznia 1919 r. objął stanowisko młodszego oficera w kompanii rekruckiej. Z ostatnim dniem lutego został skierowany na miesięczny kurs telefoniczny do 4. Zapasowego Batalionu Telegraficznego w Łodzi, po czym odkomenderowano go 1 kwietnia do Szkoły Podchorążych Piechoty w Warszawie. Po jej ukończeniu – dekretem Naczelnego Wodza z 21 czerwca – otrzymał nominację na stopień podporucznika ze starszeństwem z dnia 1 czerwca 1919 r. i 25 czerwca powrócił do III batalionu macierzystego 28. pp. Trzy dni po powrocie do pułku, 28 czerwca 1919 r. ppor. E. Rajpold został przydzielony do pułkowej kompanii ckm przy sztabie pułku i następnego dnia wyruszył wraz z nim na front polsko-ukraiński w Galicji Wschodniej. Tam pododdziały pułku walczyły

¹¹ Rozkaz pułkowy nr 1 z 10 listopada 1918 r., CAW WBH, 28 pp, sygn. I.320.28.1, b.p.; Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych 1918, nr 3, poz. 33; K. Czernielewski, W. Jarno, *op. cit.*, s. 43–44; W. Jarno, *op. cit.*, s. 19–21; T. Bogalecki, *op. cit.*, s. 21–33.

rozproszonymi batalionami i kompaniami na różnych odcinkach frontu. Dopiero na początku lipca skoncentrowano je w rejonie Stanisławowa, gdzie doszło do połączenia oddziałów organizowanej przez Dowództwo Okręgu Generalnego nr IV Łódź tzw. krajowej 10. DP z jednostkami przybyłej z Odessy 4. Dywizji Strzelców gen. por. Lucjana Żeligowskiego. W ramach tego procesu dotychczasowy 28. pp połączył się z 13. Pułkiem Strzelców 4. Dywizji Strzelców w rejonie m. Palahicze (20 km na wschód od Stanisławowa) i przyjął nazwę 28. pSK – pozostając w składzie 10. DP do 1939 r.¹²

1. Edward Rajpold w polskim mundurze – zdjęcie z około 1920 r. (Ze zbiorów Krzysztofa Rajpolda)

Niebawem dywizja ta (dowodzona przez gen. por. L. Żeligowskiego) wzięła udział w rozpoczętej 15 lipca 1919 r. polskiej ofensywie zmierzającej do osiągnięcia linii rzeki Zbrucz, gdzie 28. pSK dotarł cztery dni później i obsadził odcinek nad ujściem tej rzeki do Dniestru. Ponieważ E. Rajpold dotarł na front dopiero w pierwszych dniach lipca 1919 r., trudno stwierdzić, czy wziął on udział w walkach w trakcie końcowej fazy wojny polsko-ukraińskiej. Przez kolejne dwa miesiące pułki 10. DP pełniły służbę kordonową nad Zbruczem, po czym we wrześniu dowództwo polskie nakazało – korzystając z zastoju działań bojowych na Po-

¹² Rozkaz do Dowództwa Okręgu Generalnego Łódź z 2 VI 1919 r. i Rozkaz z 30 VI 1919 r., CAW WBH, Oddział I Naczelnego Dowództwa WP, sygn. I.301.7.3, b.p.; Rozkazy dowództwa 10 DP z lipca i sierpnia 1919 r., CAW WBH, 10 DP, sygn. I.313.10.1, b.p.; *Dziennik Rozkazów Wojskowych* 1919, nr 74, poz. 2383, s. 1648. Szerzej o powstaniu 28. pp i formowaniu 10. DP por. W. Zaborowski, *Zarys historii wojennej 28 Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928, s. 12–13; *Jednodniówka 28 Pułku Strzelców Kaniowskich 1918–1924*, Łódź 1924, s. 7–8; K. Czernielewski, *Powstanie i organizacja 28 Pułku Strzelców Kaniowskich (listopad 1918 r. – sierpień 1919 r.)*, [w:] *O suwerenność państwową i narodową. W 80 rocznicę odzyskania niepodległości przez Polskę. Materiały z sesji naukowej. Łódź – 10 listopada 1998 r.*, red. S. Pytlaś, H. Siemiński, Łódź 1999, s. 124–148; *Księga chwały piechoty*, red. B. Prugar-Ketling, Warszawa 1937–1939, Metryka 28 pSK (nlb); W. Jarno, *op. cit.*, s. 64–65; M. Gogola, *op. cit.*, s. 249.

dolu – przenieść dywizję do odwodu Frontu Litewsko-Białoruskiego. Na przełomie września i października wszystkie jej pułki (w tym 28. pSK) rozlokowano w rejonie Wilna, wzdłuż polsko-litewskiej linii demarkacyjnej¹³.

W październiku 1919 r. walki w pasie działań Frontu Litewsko-Białoruskiego stopniowo zamierały i ograniczały się w okresie zimy jedynie do niewielkich potyczek. W tej sytuacji ppor. E. Rajpold został 15 listopada odkomenderowany do szkoły podoficerskiej przy dowództwie 10. DP w charakterze instruktora w kompanii ckm, gdzie przez niemal pół roku szkolił przybywających z poboru żołnierzy w obsłudze tej broni. Po zamknięciu szkoły nasz bohater otrzymał 2 kwietnia 1920 r. nowy przydział do Obozu Ćwiczebnego 10. DP w Oranach, a po jego zlikwidowaniu – został przeniesiony do kompanii ckm przy dowództwie 10. DP w Wilnie. Na początku czerwca polska dywizja wzięła udział w działaniach ofensywnych zmierzających do osiągnięcia linii rzeki Auty, w których uczestniczył również 28. pSK – dotarł on do wyznaczonej linii 9 czerwca. Był to zarazem ostatni dzień polskiej kontrofensywy, a polskie oddziały zatrzymały się na przeciąg miesiąca na linii wspomnianej rzeki, prowadząc w kolejnych dniach potyczki z bolszewikami na linii jezior i rzek: Meszuol–Auta–Żabo–Jelnia–Dźwina. W tym czasie – 12 czerwca – E. Rajpold został przeniesiony do 28. pSK i objął czasowo dowództwo 2. kompanii ckm w II batalionie. Już następnego dnia wykazał się odwagą w trakcie zdobywania jednej ze wsi w okolicy Łużek, co zostało zauważone przez przełożonych i stało się jedną z podstaw późniejszego odznaczenia go Krzyżem Walecznych. We wniosku odznaczeniowym podkreślono, że „jako jeden z pierwszych wysunął się do przodu i sam osobiście pod silnym ogniem artylerii i k.m. nieprzyjacielskich, strzelał z k.m. okazując pogardę życia”¹⁴. Niestety, nic więcej na temat jego udziału w walkach prowadzonych w połowie miesiąca nie wiadomo¹⁵.

¹³ Rozkazy dowództwa 10 DP z okresu lipiec–październik 1919 r., CAW WBH, 10 DP, sygn. I.313.10.1, b.p.; W. Zaborowski, *op. cit.*, s. 13; M. Wrzosek, *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1921*, Warszawa 1992, s. 250; M. Kozłowski, *Zapomniana wojna. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Bydgoszcz 1999, s. 324–329.

¹⁴ Wniosek odznaczeniowy E. Rajpolda z 22 XI 1920 r., CAW WBH, Kolekcja Krzyża Walecznych, sygn. KW 99.236, b.p.

¹⁵ Szerzej o walkach na Wileńszczyźnie latem 1920 r. por. L. Wyszczelski, *Bitwa na przedpolach Warszawy*, Warszawa 2000, s. 34; G. Łukomski, B. Polak, *W obronie Wilna, Grodna i Mińska. Front Litewsko-Białoruski wojny polsko-*

Na przełomie czerwca i lipca 1920 r. pułki 10. DP obsadzały nadal linię frontu nad Autą: na prawym skrzydle 28. i 29. pSK z XIX Brygady Piechoty, a na lewym 30. pSK z XX Brygady Piechoty. Spokój jednak nie trwał długo, bowiem 4 lipca rozpoczęło się uderzenie wojsk Frontu Północno-Zachodniego Michaiła Tuchaczewskiego znad Berezyny na pozycje polskiej 1. Armii, w skład której wchodziła m.in. 10. DP. Początkowo dywizja odpierała ataki bolszewickiej 18. Dywizji Strzeleckiej, która główne uderzenie skierowała na pozycje 28. pSK. Żołnierze II batalionu zdołali wytrwać na swych stanowiskach do godzin popołudniowych, lecz później zostali zmuszeni do ich opuszczenia¹⁶.

W trakcie walk prowadzonych 4 lipca przez II batalion 28. pSK – ppor. E. Rajpold ponownie wykazał się odwagą, uczestnicząc w obronie niewielkiego przyczółku na wschodnim brzegu Auty, który osłaniał ogniem broni maszynowej miejsce dogodnie dla wroga do przeprawy. We wspomnianym wcześniej wniosku odznaczeniowym Krzyżem Walecznych tak opisano postawę naszego bohatera: „Dnia 4 lipca nad rzeką Autą, ppor. Rajpold był przydzielony do 2 kompanii k.m., gdyż kompania zajmowała najniebezpieczniejszy odcinek przyczółkowy. Bolszewicy zaczęli atakować odcinek 2 kompanii, gdyż był on dla nich najdogodniejszy. Ppor. Rajpold pomagał kompanii w obronie kilkukrotnych ataków bolszewickich strzelając z najwięcej wysuniętego k.m. Bolszewikom udało się przerwać linię obronną II/28 p.S.K. i 29 p.S.K., przeforsowali rzekę Autę, wówczas siłą woli trzeba było opuścić odcinek. Ppor. Rajpold widząc, że żołnierze pozostawiają k.m. i uciekają, zmusza ich do zabrania k.m. i amunicji i do odstąpienia w porządku, sam niosąc k.m.”¹⁷.

-bolszewickiej 1918–1920, Warszawa–Koszalin 1994, s. 212–215; J. Odziemkowski, *Leksykon bitew polskich 1914–1921*, Pruszków 1998, s. 59–60; W. Jarno, *Strzelcy Kaniowscy w latach 1919–1939*, Warszawa 2004, s. 80–88.

¹⁶ W. Zaborowski, *op. cit.*, s. 18–19; L. Bełdowski, *Zarys historii wojennej 29 Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928, s. 16–17; L. Żeligowski, *Wojna w roku 1920. Wspomnienia i rozważania*, Warszawa 1990, s. 32–33; S. Szeptycki, *Front litewsko-białoruski 10 marca 1919 – 30 lipca 1920*, Kraków 1925, s. 56–60. Więcej o ofensywie lipcowej wojsk M. Tuchaczewskiego: G. Łukomski, *Walka Rzeczypospolitej o kresy północno-wschodnie 1918–1920*, Poznań 1994, s. 100–104; M. Tuchaczewski, *Pochód za Wisłę*, Łódź 1989, s. 161–187; M. Wrzosek, *op. cit.*, s. 278–290; L. Wyszczelski, *op. cit.*, s. 9–36.

¹⁷ Wniosek odznaczeniowy E. Rajpolda z 22 XI 1920 r., CAW WBH, Kolekcja Krzyża Walecznych, sygn. KW 99.236, b.p.

Dzięki dużej przewadze już wieczorem 5 lipca wojskom bolszewickim udało się przełamać linie obronne polskiej 1. Armii, która została wyparta znad Auty i Mniuty. Rozpoczęła ona generalny odwrót, w trakcie którego szybko zaczął pogłębiać się chaos utrudniający sprawne prowadzenie działań obronnych. Po zajęciu przez bolszewików Wilna (14 lipca) siły polskie cofały się na linię Niemna. Kolejne próby zatrzymania sowieckiego III Korpusu Konnego nie powiodły się, a wojska M. Tuchaczewskiego skierowały się do decydującego uderzenia na polską stolicę. We wszystkich tych działaniach brali udział żołnierze 28. pSK, którzy wraz z całą 10. DP w trakcie odwrotu stoczyli szereg starć z wrogiem. Uczestniczyła w nich także 2. kompania ckm ppor. E. Rajpolda, która ogniem swych karabinów wspierała żołnierzy w obronie kolejnych pozycji. Jednak w wyniku poniesionych strat II batalion 28. pSK został w połowie lipca rozwiązany, a jego resztki wcielono do pozostałych batalionów. Dalsza droga odwrotu prowadziła w kierunku Zambrowa, Ostrowi Mazowieckiej i Wyszkowa, skąd 10 sierpnia 10. DP została przegrupowana do odwodu Frontu Północno-Wschodniego w rejonie Jabłonny. Tu otrzymała niezbędne uzupełniania i przeszła reorganizację. Następnie skierowano ją do walki w rejonie Radzimina, gdzie odegrała ważną rolę w powstrzymaniu bolszewickiej 16. Armii. Na czele 28. pSK nacierał II batalion (wspierany ogniem 2. kompanii ckm) i choć poniósł ciężkie straty, to ostatecznie wykonał zadanie, wypierając wroga z okolic Radzimina. Bój o Wólkę Radzymińską został później uznany za jeden z przełomowych momentów bitwy warszawskiej. W trakcie walk prowadzonych latem 1920 r. E. Rajpold został dwukrotnie ranny (w rękę i w czoło), lecz obrażenia nie okazały się poważne i szybko powrócił do służby w 28. pSK¹⁸.

Po bitwie warszawskiej ppor. E. Rajpolda przeniesiono 1 września 1920 r. do szkoły podoficerskiej 28. pSK na stanowisko dowódcy plutonu km, na którym pozostawał do końca kwietnia 1921 r. Jednocześnie, doceniając jego wysiłki w zakresie szkolenia żołnierzy oraz odwagę wykazaną na polu walki – dekretem

¹⁸ M. Wrzosek, *op. cit.*, s. 280–281; W. Zaborowski, *op. cit.*, s. 19–22; L. Wyszczelski, *op. cit.*, s. 46–55; S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 72–94; L. Żeligowski, *op. cit.*, s. 39–45, 59–73, 79–81; J. Dąbrowski, *Bitwa odwrotowa nad Niemnem 1-ej armii polskiej (19–24 lipca 1920)*, „Bellona” 1929, t. XXXIV, z. 1, s. 1–14; G. Łukomski, *op. cit.*, s. 102–103; J. Odziemkowski, *Bitwa nad Autą 4–6 lipca 1920 roku*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, R. XIV, nr 1, s. 51–73.

Naczelnego Wodza z 21 grudnia 1920 r. został awansowany na stopień porucznika ze starszeństwem z 1 kwietnia 1920 r.¹⁹ Po opuszczeniu szkoły podoficerskiej 28. pSK E. Rajpold powrócił do II batalionu, w którym: 1 maja 1921 r. objął stanowisko młodszego oficera 5. kompanii strzeleckiej, dziesięć dni później – czasowo dowództwo 4. kompanii strzeleckiej, 1 czerwca – referenta wyszkolenia w dowództwie batalionu, a 4 lipca – stanowisko młodszego oficera w pułkowej szkole podoficerskiej. Cieszył się dobrą opinią przełożonych, co potwierdza ocena kpt. Wacława Zaborowskiego z 22 listopada 1921 r.: „Dobry oficer, tak w polu, tak i w garnizonie, byłby bardzo przydatny w służbie zawodowej jako bardzo dobry instruktor, wykładowca i wychowawca”²⁰.

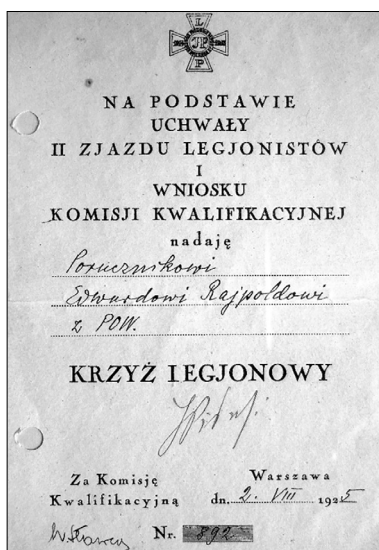
Rok później, 21 sierpnia 1922 r. został czasowo przesunięty na stanowisko dowódcy 5. kompanii strzeleckiej, po czym w okresie od 19 września do 6 listopada tego roku przebywał na urlopie wypoczynkowym. Po jego zakończeniu powrócił do pułkowej szkoły podoficerskiej, lecz z uwagi na braki kadrowe w batalionie już 30 stycznia 1923 r. ponownie objął czasowo dowództwo 5. kompanii strzeleckiej, a 13 marca – także czasowo, dowództwo 8. kompanii strzeleckiej w III batalionie. Następnie ponownie powrócił do pułkowej szkoły podoficerskiej, w której służył do czasu jej rozwiązania w październiku 1923 r. Otrzymał wówczas pochwałę dowódcy pułku za swe dotychczasowe wysiłki na polu pracy szkoleniowej, po czym 10 grudnia objął dowództwo 3. kompanii ckm w III batalionie, którą dowodził do 1928 r. Równocześnie ukończył organizowane przy Dowództwie Okręgu Korpusu nr IV w Łodzi kursy doksztalające w zakresie szkoły średniej, zakończone zdaniem matury, co zostało potwierdzone w piśmie z 1 maja 1923 r. przesłanym przez Kuratora Szkolnego Łódzkiego do dowództwa 28. pSK²¹.

¹⁹ Dziennik Personalny MSWojsk. 1920, nr 49, poz. 1144, s. 1381. Z kolei M. Gogola podał w swej pracy (*op. cit.*, s. 249), że E. Rajpold brał udział w walkach na froncie do 20 IX 1920 r., co nie znajduje potwierdzenia w jego dokumentach personalnych, z których wynika, że służbę frontową zakończył 1 września.

²⁰ Opinia kpt. Wacława Zaborowskiego o Edwardzie Rajpoldzie w podaniu o przeniesieniu do służby zawodowej z 21 XI 1921 r., CAW WBH, ap. Edward Rajpold, sygn. 6323, b.p.

²¹ Główna karta ewidencyjna z 1925 r., CAW WBH, ap. Edward Rajpold, sygn. 6323, b.p.; Odpis świadectwa ukończenia kursu doksztalającego w zakresie szkoły średniej przy Dowództwie Okręgu Korpusu nr IV z 21 VI 1923 r. (kopia w posiadaniu autora otrzymana od Krzysztofa Rajpolda).

Rok następny przyniósł ważne zmiany w życiu osobistym por. E. Rajpolda, bowiem po uzyskaniu 25 listopada 1924 r. zgody dowódcy pułku poślubił dwudziestojednoletnią Marię Trojanowską (data urodzenia nieustalona). Ze związku tego miał dwóch synów: Tadeusza (ur. 1925) i Jerzego (ur. 1928). Jednak po zaledwie ośmiu latach żona zmarła 7 lipca 1932 r., co musiał boleśnie przeżyć. Cztery lata po tym tragicznym wydarzeniu zawarł w 1936 r. kolejny związek małżeński z Janiną Magdzicką (ur. 1908), córką łódzkiego lekarza. Z małżeństwa tego urodziła się w 1937 r. córka Edwarda. Niestety i to małżeństwo nie trwało długo, bowiem druga żona zmarła w 1943 r. w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu. Wyprzedzając nieco tok narracji, warto dodać, że nie było to ostatnie małżeństwo Edwarda, bowiem po II wojnie światowej ożenił się po raz trzeci – poślubiając w 1948 r. Irenę z domu Konopnicką (ur. 1902), *primo voto* Bogdanowicz. Była ona towarzyszką życia Edwarda aż do jego śmierci w 1980 r. – sama zmarła 11 lat później, 9 marca 1991 r.²²

2–3. Legitymacje odznaczeń nadanych Edwardowi Rajpoldowi – w 1919 r. Krzyż POW i w 1925 r. Krzyż Legionowy (Ze zbiorów Krzysztofa Rajpolda)

²² Protokół przesłuchania E. Rajpolda z 19 III 1954 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.1, k. 139; Wniosek paszportowy E. Rajpolda z 11 III 1966 r., AIPN Łd, sygn. Łd 533.4767, k. 1; Główna karta ewidencyjna z 1925 r., CAW WBH, ap. Edward Rajpold, sygn. 6323, b.p.; Życiorys Edwarda Rajpolda – kopia przekazana przez wnuka Krzysztofa Rajpolda w dniu 14 II 2024 r., k. 3.

Po tym wywodzie o rodzinie Edwarda pora powrócić do jego dalszych wojskowych losów. W 1925 r. ukończył pięciomiesięczny kurs karabinów maszynowych, po czym na przełomie 1925 i 1926 r. ponownie objął dowództwo 3. kompanii ckm w III batalionie 28. pSK, a rok później – zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 12 kwietnia 1927 r. – otrzymał nominację na stopień kapitana ze starszeństwem z 1 stycznia tego roku²³. W następnym roku ukończył sześciomiesięczny kurs w Szkole Młodszych Oficerów Artylerii w Toruniu, po czym objął dowództwo nowo utworzonego plutonu artylerii piechoty w 28. pSK, które sprawował do 1932 r. W tym czasie mieszkał przy ul. Gdańskiej 12 m. 12, następnie na początku lat trzydziestych przeniósł się do bloku wojskowego przy ul. św. Jerzego 5/7 m. 17. Pod koniec 1928 r. E. Rajpold otrzymał – zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 11 listopada – Srebrny Krzyż Zasługi, a zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 16 września 1931 r. – Krzyż Niepodległości przyznany za „zasługi położone przy odbudowie Państwa Polskiego” w szeregach łódzkiej POW w czasie I wojny światowej. W tym miejscu warto również wspomnieć o innych odznaczeniach E. Rajpolda. Wedle informacji przekazanych przez rodzinę: jeszcze w 1919 r. otrzymał Odznakę Pamiątkową POW (zwaną też Krzyżem POW), w 1925 r. – Krzyż Legionowy, a w 1935 r. – Odznakę Honorową 31. pSK. Miał też otrzymać w 1938 r. Srebrny Medal za Długoletnią Służbę, a nieco wcześniej Odznakę Strzelecką Wojskowego Klubu Sportowego w Łodzi²⁴.

Po niemal 15 latach służby w 28. pSK kpt. E. Rajpold na własną prośbę został na przełomie 1932 i 1933 r. przeniesiony do stacjonującego także w Łodzi 31. pSK. Jak sam podał w kwestionariuszu – objął w tym pułku stanowisko dowódcy kompanii szkolnej. Jednocześnie ukończył w 1933 r. pięciomiesięczny kurs dowódców batalionów w Rembertowie²⁵.

²³ Rozkaz dzienny nr 108 z 13 V 1926 r., CAW WBH, 28 pp, sygn. I.320.28.19, b.p.; Dziennik Personalny MSWojsk. 1927, nr 13, s. 122.

²⁴ Wniosek o odznaczenie Krzyżem Niepodległości z 1931 r., CAW WBH, Kolekcja Krzyża i Medalu Niepodległości, Edward Rajpold KN 16 IX 1931, b.p.; Dziennik Personalny MSWojsk. 1928, nr 15, s. 414; Życiorys Edwarda Rajpolda – kopia przekazana przez wnuka Krzysztofa Rajpolda w dniu 14 II 2024 r., k. 3.

²⁵ Karta ewidencyjna z przebiegiem służby E. Rajpolda z 1950 r., CAW WBH, Tap. Edward Rajpold, sygn. 247.55.1514, b.p.; Protokół przesłuchania E. Rajpolda z 9 IV 1954 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.1, k. 147–148.

Jako instruktor i wychowawca młodych roczników żołnierzy cieszył się dobrą opinią przełożonych. Chcąc wykorzystać te umiejętności w procesie szkolenia wojskowego młodzieży szkolnej, kpt. E. Rajpold został rozkazem z 5 grudnia 1935 r. przeniesiony na stanowisko Powiatowego Komendanta Przysposobienia Wojskowego w Wieluniu, w miejsce kpt. Aleksandra Ogrodnika, który powrócił do 31. pSK. Zadaniem komendanta było koordynowanie i wspieranie lokalnych władz cywilnych w pracach związanych z rozwojem sportu i wyszkolenia wojskowego wśród młodzieży. Wszelkie zajęcia z zakresu wyszkolenia wojskowego były organizowane przy pomocy lokalnych władz wojskowych, które dostarczały broń strzelecką i amunicję oraz udostępniały pomieszczenia w koszarach dla celów szkoleniowych. Wyteżone wysiłki E. Rajpolda niewątpliwie pozytywnie wpłynęły na przygotowanie młodych ludzi do odbycia służby wojskowej, podniesienie poziomu ich sprawności fizycznej oraz ogólnego stopnia uświadomienia obywatelskiego. Edward Rajpold pełnił też do wiosny 1939 r. w powiecie wieluńskim funkcję komendanta powiatowego Związku Strzeleckiego²⁶.

4. Edward Rajpold
w mundurze kapitana – zdjęcie
z połowy lat trzydziestych
(Ze zbiorów Krzysztofa Rajpolda)

Wzrastające w marcu 1939 r. napięcie w Europie skłoniło polskie władze do dalszej rozbudowy jednostek ON trwającej od 1936 r. Tym razem proces ten objął także Okręg Korpusu nr IV Łódź, w którym – w myśl rozkazu z 2 kwietnia – miano sformować

²⁶ CAW WBH, Dziennik Rozkazów Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV, Rozkaz dzienny nr 42 z 5 XII 1935 r., poz. 4; Dziennik Rozkazów MSWojsk., [Dodatki tajne], 8 X 1936, nr 7 i 7 III 1939, nr 2; M. Fularski, *Przysposobienie wojskowe w Polsce*, Warszawa 1929, s. 75–87; M. Gogola, *op. cit.*, s. 249; J. Książek, *Związek Strzelecki w powiecie wieluńskim w latach 1921–1939*, „Rocznik Wieluński” 2002, s. 93.

czterobatalionową Sieradzką Brygadę ON jako jednostkę o charakterze terytorialnym. W kwietniu dowódcą brygady został płk dypl. Jerzy Grobicki, który koordynował prace z tego zakresu w porozumieniu z dowódcą 10. DP – w kwestii formowania batalionów ON „Wieluń I” i „Wieluń II”, oraz dowódcą 7. DP – w kwestii utworzenia batalionów ON „Kłobuck” i „Lubliniec”. Kapitan E. Rajpold zajmujący się od trzech lat sprawami PW w powiecie wieluńskim stał się oczywistym kandydatem na dowódcę batalionu ON „Wieluń II”²⁷ i został nim na przełomie kwietnia i maja 1939 r. (jego adiutantem mianowano ppor. Jana Markiewicza). Natychmiast zabrał się do prac organizacyjnych, a dzięki dużemu poświęceniu udało mu się w ciągu kilku tygodni utworzyć batalion ON „Wieluń II”. Niezbędne do tego wyposażenie otrzymał z magazynów 31. pSK, do którego batalion przydzielono pod względem gospodarczym. Należał on do batalionów ON typu IV i etatowo miał liczyć 702 żołnierzy (w tym 19 oficerów). Organizacyjnie składał się z dowództwa batalionu, oddziału zwiadowców, drużyny pionierów, plutonu przeciwpancernego, działonu moździerzy oraz trzech kompanii o nazwach pochodzących od miejsca ich stacjonowania: 1. kompania „Wieluń II” (dowódca por. Władysław Stepokura), 2. kompania „Osjaków” (por. rez. Stefan Żabicki) i 3. kompania „Działoszyn” (por. rez. Stanisław Jangas)²⁸.

Sformowany wiosną 1939 r. batalion ON „Wieluń II” składał się w większości z rezerwistów polskiej narodowości nieprzewidywanych do wcielenia w trakcie mobilizacji oraz z przedpoborowych. Jako oddział o charakterze terytorialnym nie podlegał skoszarowaniu, przez co broń i niezbędne wyposażenie były przechowywane na pobliskich posterunkach Policji Państwowej oraz w magazynach 31. pSK w Sieradzu. Oficerowie i podoficerowie rezerwy oraz

²⁷ Batalionem „Wieluń I” dowodził kpt. Stefan Faczyński, „Lubliniec” – mjr Franciszek Żak, a „Kłobuck” – kpt. Stanisław Ostaszewski.

²⁸ Rozkaz o utworzeniu nowych brygad ON z 2 IV 1939 r., CAW WBH, GISZ, sygn. I.302.4.268, b.p.; S. Kranc, *Wieluńskie bataliony Obrony Narodowej w wojnie obronnej Polski 1939 r.*, [w:] *Siedem wieków Wielunia. Studia i materiały*, red. R. Rosin, Warszawa–Łódź 1987, s. 114–116; W. Jarno, *Okręg Korpusu...*, s. 324; S. Truszkowski, *Z dziejów organizacji formacji Obrony Narodowej w siłach zbrojnych II Rzeczypospolitej*, cz. 1, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1969, R. XIV, nr 3–4, s. 401–406; K. Pindel, *Obrona terytorialna w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1995, s. 131–151; idem, *Obrona narodowa 1937–1939*, Warszawa 1979, s. 54, 76 i 127; E. Rajpold, *Krótkie dzieje naszego batalionu*, „Nowy Nurt” 1959, nr 21, s. 8; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca*, Kraków 2006, s. 512 i nn.

szeregowi mieszkali do mobilizacji sierpniowej w swych domach i normalnie pracowali, będąc jedynie co pewien czas powoływani na krótkie ćwiczenia. Dzięki temu kompanie mogły się zebrać w razie potrzeby w ciągu kilku godzin, będąc w gotowości do realizacji wyznaczonych im zadań. Na początku lipca dwa bataliony podporządkowano Armii „Kraków” („Kłobuck” przydzielono do 7. DP, „Lubliniec” do Krakowskiej Brygady Kawalerii), a dwa pozostałe („Wieluń I” i „Wieluń II”) do 30. Dywizji Piechoty z Armii „Łódź”, gdzie utworzyły po mobilizacji sierpniowej (zarządzonej 23 sierpnia) Oddział Wydzielony dowodzony przez płk. dypl. J. Grobickiego (później otrzymał nazwę Oddziału Wydzielonego nr 2)²⁹.

Po zakończeniu mobilizacji batalionu „Wieluń II” został on rozlokowany w rejonie Wielunia. Jednak 27 sierpnia Oddział Wydzielony nr 2 podporządkowano dowódcy 10. DP³⁰, której zadaniem była obrona prawego skrzydła Armii „Łódź” i głównej pozycji na linii Warty w rejonie Sieradza. W tej sytuacji dwa dni później oba wieluńskie bataliony ON skierowano do nowych rejonów – batalion kpt. E. Rajpolda rozlokowano w okolicy m. Parcice (na południe od m. Walichnowy), gdzie zastał go wybuch wojny. Przez pierwsze dni września batalion prowadził – wraz z całym Oddziałem Wydzielonym nr 2 – działania opóźniające. Nocą z 1 na 2 września batalion ON „Wieluń II” wycofał się w okolicy m. Sokolniki (na wschód od m. Walichnowy), po czym przegrupował się na następną pozycję opóźniającą na południe od Lututowa. Kolejnej nocy (z 2 na 3 września) cały Oddział Wydzielony nr 2 wycofał się przez Złoczew

²⁹ Meldunek Grupy płk. dypl. Jerzego Grobickiego z 15 VIII 1939 r., CAW WBH, Armia „Łódź”, sygn. II.1.2, b.p.; S. Truszkowski, *op. cit.*, s. 407–408; J. Grobicki, *Od Prośny po Wisłę*, cz. 1, „Za i Przeciw” 1984, nr 35, s. 20; Relacja Edwarda Rajpolda, dowódcy batalionu ON „Wieluń II”, s. 1 i 3 (kopia w posiadaniu autora); S. Kranc, *op. cit.*, s. 114; R. Rybka, K. Stepan, *op. cit.*, s. 932. Na temat składu Sieradzkiej Brygady ON występuje w literaturze wiele sprzecznych informacji: Eligiusz Kozłowski (*Wojsko Polskie 1936–1939. Próby modernizacji i rozbudowy*, Warszawa 1964, schemat po s. 104) podał, że składała się ona 1 VI 1939 r. z sześciu batalionów: „Wieluń I”, „Wieluń II”, „Kłobuck”, „Lubliniec”, „Kępno” i „Ostrzeszów”, a Stanisław Truszkowski (*op. cit.*, s. 401) określił jej skład od momentu powstania na bataliony: „Wieluń I”, „Wieluń II”, „Kępno” i „Ostrzeszów”. Ów skład omawianej brygady podaje podobnie Włodzimierz Kozłowski (*Mobilizacja na obszarze Okręgu Korpusu nr IV [Łódź] w 1939 r.*, „Rocznik Łódzki” 1973, t. XVIII, s. 118).

³⁰ W tym samym czasie do dyspozycji dowódcy 10. DP przydzielono z Kaliskiej Brygady ON bataliony ON „Ostrzeszów” i „Kępno”, które utworzyły Oddział Wydzielony nr 1 pod dowództwem płk. Jana Zientarskiego-Lizińskiego (dowódcy Piechoty Dywizyjnej 10. DP).

na główną pozycję obronną 10. DP na linii Warty w rejonie Sieradza, gdzie oba bataliony („Wieluń I” i „Wieluń II”) przeszły do odwodu. Odpoczynek nie trwał długo, bowiem nocą z 4 na 5 września zostały one wysłane do wsparcia polskiej obrony na Warcie w rejonie m. Beleń i brały udział w walkach prowadzonych w tym rejonie 5 września. Po załamaniu się obrony 10. DP – jej jednostki rozpoczęły wieczorem tego dnia odwrót w kierunku Łodzi. Tam też skierowały się pozostałości obu batalionów wieluńskich, które dołączyły do ocalałych oddziałów dywizji w rejonie Lutomierska. Dalsza droga odwrotowa żołnierzy batalionu „Wieluń II” prowadziła przez Stryków–Głowno–Łowicz w stronę Warszawy i Otwocka. Około 13 września pozostałości batalionu z kpt. E. Rajpoldem dotarły w rejon Góry Kalwarii, skąd podjęły próbę dotarcia do Brześcia nad Bugiem. Zamiar ten nie udał się i w godzinach przedpołudniowych 17 września ocaleni żołnierze batalionu „Wieluń II” zostali wzięci do niewoli niemieckiej. Przez niemal dwa i pół tygodnia wypełniali oni z poświęceniem swój obowiązek, stawiając opór wrogowi, zarówno w strefie przygranicznej, jak i dalszych walkach odwrotowych. W ich trakcie kpt. E. Rajpold sprawnie dowodził batalionem, który pomimo słabego uzbrojenia stanowił cenne uzupełnienie jednostek liniowych Armii „Łódź”³¹. Za udział w kampanii wrześniowej 1939 r. E. Rajpold został po wojnie po raz trzeci odznaczony 4 maja 1976 r. Krzyżem Walecznych³².

Kapitan E. Rajpold dostał się do niewoli niemieckiej 17 września w rejonie Góry Kalwarii i do początku października 1939 r. przebywał w trzech obozach przejściowych, po czym został przewieziony do Oflagu XVIII A w m. Lienz nad Drawą w południowej Austrii. W maju 1940 r. władze niemieckie rozwiązały obóz, a jeńców przewieziono kolejną w dniach 30–31 maja do Oflagu II C Woldenberg (ob. Dobiegniew) na Pomorzu Zachodnim. Był on otoczony

³¹ J. Grobicki, *op. cit.*, s. 20 i 23; E. Rajpold, *op. cit.*, s. 8; J. Rómmel, *Za honor i Ojczyznę. Wspomnienia dowódcy Armii „Łódź” i „Warszawa”*, Warszawa 1958, s. 34; S. Kranc, *op. cit.*, s. 117–125; J. Wróblewski, *Armia „Łódź” 1939*, Warszawa 1975, s. 65; K. Pindel, *Obrona narodowa...*, s. 164–169; W. Jarno, W. Kozłowski, *10. Dywizja Piechoty w wojnie 1939 roku*, Pruszków 2016, s. 111, 153, 172–173; W. Jarno, *Strzelcy Kaniowscy...*, s. 234–235; M. Gogola, *Wieluńskie Bataliony Obrony Narodowej. Przygotowania do wojny obronnej i szlak bojowy w 1939 r.*, [w:] *Polskie organizacje paramilitarne i bataliony Obrony Narodowej w latach 1900–1939*, red. J. Jastrzębski, Kraków 2019, s. 157–177.

³² Życiorys Edwarda Rajpolda – kopia przekazana przez wnuka Krzysztofa Rajpolda w dniu 4 II 2024 r., k. 3.

plotem z drutu kolczastego z ośmioma wieżyczkami strażniczymi i podzielony na dwie części, w których przetrzymywani byli głównie polscy oficerowie – łącznie niemal 5500 osób. Jedną z nich był nasz bohater, który otrzymał w obozie nr 20101/XVІІІА. Warto dodać, że przez rok był on tzw. starszym jednego z baraków. W obozie tym kpt. E. Rajpold przebywał do stycznia 1945 r., czyli do czasu oswobodzenia obozu przez Armię Czerwoną³³.

Po uwolnieniu z niewoli powrócił do rodzinnej Łodzi, gdzie 16 lutego 1945 r. zarejestrował się w Rejonowej Komendzie Uzupelnień i został uznany za zdolnego do służby liniowej. Trzy miesiące później, 22 maja otrzymał wezwanie, aby się zgłosić do Biura Personalnego Ministerstwa Obrony Narodowej, gdzie przybył 24 maja. Został wówczas – orzeczeniem Komisji Weryfikacyjnej Oficerów – zweryfikowany do stopnia majora ze starszeństwem z 1 czerwca 1944 r. Otrzymał też przydział do 2. Zapasowego Pułku Piechoty w Krakowie, gdzie przybył 11 czerwca i objął dowództwo II batalionu przeznaczonego dla powstającego 52. pp nowo formowanej w stolicy Małopolski 17. DP. W lipcu batalion ten skierowano do wspomnianej dywizji, gdzie na jego bazie utworzono I batalion dowodzony przez mjr. E. Rajpolda – był w 52. pp na pewno już 24 lipca, bowiem wtedy wyjechał służbowo na kilka dni do Wadowic³⁴. Pułkiem dowodził w tym czasie ppłk Marian Markiewicz, a jednostka kwaterowała w Krakowie przy ul. Szlak 42 (tzw. koszary warszawskie). Edward Rajpold okazał się sprawnym organizatorem batalionu i rozkazem dywizyjnym z 20 września otrzymał pochwałę za sumienność i wyteżoną pracę przy formowaniu podległego mu pododdziału³⁵. Służba majora w 52. pp nie trwała jednak długo, gdyż

³³ Protokół przesłuchania E. Rajpolda z 9 IV 1954 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.1, k. 148; M. Gogola, *Edward Rajpold...*, s. 250; J. Lusek, *Kompleks obozów jenieckich w Spittalu nad Drawą w czasie II wojny światowej*, „Łambinowski Rocznik Muzealny” 2012, t. XXXV, s. 37–39; *Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica*, red. W. Dembek, Dobiegniew 2017, s. 225; *Lista Jeńców Obozu IIC Woldenberg*, s. 66, http://woldenberczycy.pl/?page_id=674 (dostęp: 2 V 2024). Szerzej o historii tego obozu: J. Bohatkiewicz, *Obóz II C Woldenberg*, Warszawa 1971; J. Olesik, *Obóz II C Woldenberg*, Warszawa 1988; A. Toczewski, *Oflag II C Woldenberg w Dobiegniewie*, Dobiegniew 2009; P. Słowiński, *Oflag II C Woldenberg. Historia i współczesność*, „Łambinowski Rocznik Muzealny” 2011, t. XXXIV, s. 95–109; idem, *W okowach niewoli: polscy oficerowie w Oflagu II C Woldenberg podczas II wojny światowej*, Gorzów Wielkopolski 2022.

³⁴ Rozkazy dzienne 17 DP nr 15 z 3 VIII 1945 r. i nr 16 z 4 VIII 1945 r., CAW WBH, 17 DP, sygn. IV.521.17.1, k. 51 i 55.

³⁵ Rozkaz dzienny 17 DP nr 46 z 20 IX 1945 r., *ibidem*, k. 166.

tylko do 29 stycznia 1946 r. Wówczas to w związku z rozwiązaniem wspomnianej dywizji został zdemobilizowany i następnego dnia opuścił Kraków³⁶.

Po powrocie do rodzinnego miasta przez kilkanaście tygodni poszukiwał pracy, aż w końcu 1 kwietnia 1946 r. został zatrudniony w Centralnym Zarządzie Hurtu Tekstylnego w Łodzi przy ul. Hipotecznej 7/9 na stanowisku kierownika Składnicy Wyróbów Pasmanteryjnych, a potem również na stanowisku kierownika innej składnicy przy ul. Wierzbowej 46. Zajmował je do października 1950 r., po czym od 1 grudnia tego roku do 31 marca 1952 r. pracował na stanowisku kierownika sekcji w Biurze Sprzedaży Przemysłu Precyzyjnego i Optycznego w Łodzi przy ul. Wigury 21, podległym Centrali Handlowej Przemysłu Metalowego. Jednocześnie – rozkazem personalnym Ministerstwa Obrony Narodowej nr 982 z 30 grudnia 1950 r. – został następnego dnia przeniesiony do rezerwy. Kolejnym miejscem pracy E. Rajpolda była od 15 kwietnia 1952 r. Hurtownia Wojewódzka Centrali Zaopatrzenia Weterynaryjno-Zootechnicznego „Centrowet” przy ul. Nowotki 79 (ob. ul. Pomorska), gdzie zatrudniony był na stanowisku kierownika magazynu do czasu swego aresztowania. W 1953 r. ukończył też w Warszawie kurs kierowników magazynu. Warto tu jeszcze dodać, że po wojnie mieszkał w Łodzi przy ul. Narutowicza 111c³⁷.

Zatrzymanie E. Rajpolda nastąpiło 19 marca 1954 r. w związku z prowadzonym przez Urząd Bezpieczeństwa Publicznego m. Łodzi rozpracowaniem operacyjnym – jak to określono – kontrrewolucyjnej organizacji o nazwie „Kadrowo Wojskowe Bataliony Chłopskie”, na czele której miał stać Franciszek Jarocki. Według funkcjonariuszy bezpieczeństwa E. Rajpold miał jakoby pełnić w niej funkcję dowódcy dywersji Okręgu Łódzkiego i dowódcy dywizji w stopniu generała brygady pod pseudonimem „Ira”. Organizacja

³⁶ Karta ewidencyjna z przebiegiem służby E. Rajpolda z 1950 r., CAW WBH, Tap. Edward Rajpold, sygn. 247.55.1514, b.p.; Rozkazy dzienne 17 DP z 1945 r., CAW WBH, 17 DP, sygn. IV.521.17.1; Rozkaz organizacyjny Naczelnego Dowództwa WP nr 343 z 27 XII 1945 r., CAW WBH, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A.144, k. 395–397; Protokół przesłuchania E. Rajpolda z 9 IV 1954 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.1, k. 148.

³⁷ Karta ewidencyjna z przebiegiem służby E. Rajpolda z 1950 r., CAW WBH, Tap. Edward Rajpold, sygn. 247.55.1514, b.p.; Protokół przesłuchania E. Rajpolda z 9 IV 1954 r. i Opinia o E. Rajpoldzie jako pracowniku Centrali Wojewódzkiej „Centrowet” z 14 IV 1954 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.1, k. 148–149 i 270; M. Góła, *Edward Rajpold...*, s. 250.

ta miała – według funkcjonariuszy bezpieki – działać na terenie całej Polski, a jej członkami mieli być w większości przedwojenni (tzw. sanacyjni) oficerowie WP, Policji Państwowej oraz urzędnicy państwowi. Na jej czele miała stać Najwyższa Rada Polityczna mająca być załącznikiem przyszłego parlamentu oraz Komenda Główna ze sztabem odpowiedzialnym za sprawy wojskowe. Organizacja miała też jakoby powołać konspiracyjną Policję Państwową. W meldunkach Urzędu Bezpieczeństwa podano także, że jej członkowie mieli utrzymywać kontakt z Konsulatem Francuskim w Poznaniu celem nawiązania tą drogą kontaktów z polskimi ośrodkami emigracyjnymi. Raporty podkreślały, że „środowisko sanacyjne” przeszło do bardziej zakonspirowanej formy działalności i zachowania między członkami jedynie luźnych kontaktów, które miano utrzymywać pod pozorem przyjęć rodzinnych i spotkań o charakterze towarzyskim. Natomiast działalność „kontrewolucyjną” opartą na dywersji organizacja miała podjąć – jak to określono w raporcie – dopiero po poważnym zaostrzeniu sytuacji międzynarodowej, jaką miał być np. wybuch III wojny światowej. W jego dalszej części stwierdzono także, że jej członkowie przygotowywali akt terroru na gmachach Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w trakcie mającego się odbyć w dniach 10–17 marca 1954 r. II Zjazdu tej partii. Udaremnić to miały wspomniane aresztowania przeprowadzone w marcu w całym kraju. W ich wyniku na terenie Łodzi zatrzymano – poza E. Rajpoldem – także 15 innych osób³⁸.

Wszystkich aresztowanych poddano drobiazgowemu śledztwu, które miało udowodnić istnienie tej „kontrewolucyjnej organizacji”. Już 15 marca 1954 r. w trakcie pierwszego przesłuchania

³⁸ Pismo Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego m. Łodzi z 4 V 1954 r., AIPN Łd, sygn. Łd PF 10.56, k. 16; Omówienie materiałów na temat byłych członków organizacji „Bataliony Chłopskie” sporządzone przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa z 8 X 1956 r., AIPN Łd, sygn. Łd 014.47, k. 3–7. Wśród zatrzymanych w Łodzi byli m.in.: Mieczysław Kaliński (mający jakoby pełnić funkcję komendanta powiatowego policji na m. Łódź), Józef Sałaciński (mający pełnić funkcję komendanta głównego Policji Państwowej), Franciszek Sobolewski (mający pełnić funkcję komendanta Obszaru Południowo-Wschodniego), Jerzy Wrzesiński i Tadeusz Witanowski (oba mieli pełnić funkcję łączników), Adolf Małuszyński (mający kierować Działem Administracyjnym organizacji), Feliks Szubilewicz (mający kierować Działem Gospodarczym), Wacław Durys (mający pełnić funkcję komendanta Okręgu Łódzkiego), Kazimierz Michałowski (mający sprawować funkcję zastępcy komendanta Okręgu Łódzkiego), Zygmunt Wójcicki (mający pełnić funkcję komendanta Obwodu Przemysłowo-Technicznego na m. Łódź) czy Franciszek Chyliński (mający pełnić funkcję kierownika wyszkolenia wojskowego w obwodzie łódzkim).

E. Rajpold stanowczo zaprzeczył oskarżeniom, stwierdzając: „Do żadnej kontrrewolucyjnej organizacji nie należałem i nikt mnie do żadnej organizacji, która byłaby organizacją podziemną nie wciągał, jak również o takiej organizacji nie słyszałem”³⁹. Pomimo to oficer śledczy UB ppor. Mieczysław Ogrodnik wydał następnego dnia postanowienie o wszczęciu wobec niego śledztwa pod zarzutem dokonania przestępstwa z art. 86 § 2 Kodeksu Karnego WP z 23 września 1944 r. – „Kto usiłuje przemocą zmienić ustrój Państwa Polskiego podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 5 albo karze śmierci”⁴⁰.

Nie wiadomo, jakie metody przesłuchań zastosowano wobec E. Rajpolda, jednak już 24 marca przyznał się on do członkostwa we wspomnianej organizacji. Oto co miał wówczas stwierdzić: „Gdzieś jesienią 1952 r. w Łodzi na rogu ul. Narutowicza i Kilińskiego przypadkowo spotkałem się z moim kolegą z wojska – Durysem, imienia nie pamiętam [Wacławem – W.J.]. Na spotkaniu tym Durys zaczął wypytawać mnie jak mi się obecnie powodzi, gdzie pracuję itp., a następnie zapytał mnie, czy chciałbym wrócić do pracy w wojsku. Odpowiedziałem Durysowi, że służba w wojsku to jedyny mój zawód, który znam i dlatego bardzo chętnie wróciłbym do służby w wojsku”⁴¹. W toku dalszej rozmowy W. Durys poruszył sprawę napiętej sytuacji międzynarodowej i groźby wybuchu wojny między Wschodem i Zachodem, po czym powiedział E. Rajpoldowi, że został on wytypowany na dowódcę dywizji w ramach tej konspiracyjnej organizacji. W odpowiedzi nasz bohater miał stwierdzić: „o ile istotnie zaistnieje taka sytuacja, tzn. przegrana państw wschodnich, to zgadzam się na objęcie funkcji dowódcy dywizji i wówczas przejawiać będę konkretną działalność”⁴². Była to więc raczej luźna i niezobowiązująca rozmowa niż faktyczne wstąpienie do „kontrrewolucyjnej organizacji”, która notabene była w istocie niewielka i nie stanowiła realnego zagrożenia dla ówczesnej władzy. Jednak w atmosferze stalinizmu urzędy bezpieczeństwa w całym kraju poszukiwały wszelkich wrogich organi-

³⁹ Protokół przesłuchania E. Rajpolda z 19 III 1954 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.1, k. 139.

⁴⁰ Postanowienie o wszczęciu śledztwa przeciw E. Rajpoldowi z 20 III 1954 r., *ibidem*, k. 140; Dziennik Ustaw 1944, nr 6, poz. 27, s. 43.

⁴¹ Protokół przesłuchania E. Rajpolda z 24 IV 1954 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.1, k. 143.

⁴² *Ibidem*, k. 144.

zacji i wyolbrzymiały ich znaczenie, w tym także „Kadrowo Wojskowych Batalionów Chłopskich”.

W kolejnych miesiącach E. Rajpold odbył z W. Durysem kilka spotkań – co ciekawe, mających miejsce na ul. Narutowicza – na których omawiano ogólne założenia tworzenia przyszłego wojska oraz sprawy organizacyjne. Biorąc pod uwagę ich uliczny charakter – trudno to nazwać jakąś fachową pracą konspiracyjną, co potwierdzać mogą słowa E. Rajpolda o jednym z ostatnich spotkań: „spotkałem się z Durysem gdzieś na początku 1954 r. na rogu ul. Narutowicza i Kilińskiego. [...] Spotkanie to trwało bardzo krótko, ponieważ Durys poinformował mnie tylko, że jakimś rozkazem specjalnym awansowany zostałem do stopnia generała oraz zapytał mnie, czy mam już nowych ludzi, na co odpowiedziałem, że nowych ludzi nie mam, ponieważ tym którym zaproponowałem – nie zgodzili się”⁴³. Jak na półtora roku działalności (od jesieni 1952 do początku 1954 r.), efekty pracy konspiracyjnej E. Rajpolda były wręcz mizerne, co wyraźnie wskazuje, że przynależność do wspomnianej organizacji nie była dla niego najważniejszą kwestią w tym czasie. Niewiele też w istocie o niej wiedział i nie angażował się w jej działalność.

Ostatecznie 30 sierpnia 1954 r. wydane zostało postanowienie o pociągnięciu E. Rajpolda do odpowiedzialności karnej, a następnego dnia akt oskarżenia w odniesieniu do niego oraz czterech innych osób (W. Durysa, K. Michałowskiego, F. Chylińskiego i Z. Wójcickiego) oskarżonych – jak wcześniej podano – o przestępstwo z art. 86 § 2 Kodeksu Karnego WP z 23 września 1944 r.⁴⁴ Wyrok zapadł po niespełna trzech miesiącach, kiedy to Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie pod przewodnictwem sędziego mjr. Juliusza Surażskiego skazał 19 listopada 1954 r. E. Rajpolda na 5 lat więzienia, a pozostałych: W. Durysa – na 7 lat więzienia, K. Michałowskiego – na 2 lata i 8 miesięcy więzienia, Z. Wójcickiego – na jeden rok więzienia. Zaraz potem E. Rajpold został przeniesiony z Łodzi do więzienia w Sztumie, gdzie miał odbywać zasądzoną karę⁴⁵.

⁴³ *Ibidem*, k. 145.

⁴⁴ Postanowienie o pociągnięciu E. Rajpolda do odpowiedzialności karnej z 30 VIII 1954 r. oraz Akt oskarżenia wobec E. Rajpolda i czterech innych osób z 31 VIII 1954 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.1, k. 301 i 312–324.

⁴⁵ Wyrok Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z 19 XI 1954 r, AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.2, k. 135/1–6. Niemal wszyscy z 16 osób zatrzymanych w marcu 1954 r. zostali skazani: Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie skazał w kilku

Po niespełna tygodniu, 25 listopada adwokat Jan Załęski z Zespołu Adwokackiego nr 2 w Warszawie wystąpił do Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie ze skargą kasacyjną w odniesieniu do E. Rajpolda i K. Michałowskiego – o zmianę zaskarżonego wyroku i inną kwalifikację ich czynów, a tym samym o złagodzenie zasądzonych wyroków (obrońcy pozostałych skazanych tym wyrokiem także złożyli skargi kasacyjne). Najwyższy Sąd Wojskowy rozpatrzył skargi kasacyjne na posiedzeniu niejawnym 8 lutego 1955 r. (rozprawie przewodniczył sędzia ppłk Józef Dziwogo), na którym stwierdził, że nie znalazł podstaw do zmiany kwalifikacji prawnej czynów popełnionych przez E. Rajpolda, W. Durysa i K. Michałowskiego, a co za tym idzie – do złagodzenia orzeczonych im kar. Kilka miesięcy później, 6 lipca 1955 r. E. Rajpold napisał do Rady Państwa prośbę o ulaskawienie. Nie została ona jednak pozytywnie rozpatrzona i dopiero amnestia z 27 kwietnia 1956 r. przyniosła mu darowanie wykonania pozostałej części kary i wolność na mocy postanowienia Prokuratora Wojewódzkiego w Gdańsku z 4 maja tego roku⁴⁶.

Po wyjściu na wolność E. Rajpold powrócił do rodzinnej Łodzi. Pół roku później, w styczniu 1957 r. jego żona Irena wniosła do Sądu Najwyższego rewizję nadzwyczajną w sprawie męża. Po ponownym przeanalizowaniu sprawy Izba Karna tego sądu na posiedzeniu jawnym 16 stycznia 1958 r. rozpatrzyła sprawę pięciu skazanych wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z 19 listopada 1954 r. – i uznając rewizję nadzwyczajną za zasadną, uchyliła zaskarżony wyrok, przekazując sprawę do ponownego rozpatrzenia Sądowi Wojewódzkiemu w Łodzi. Ten na posiedzeniu w dniu 5 kwietnia 1958 r. umorzył wobec E. Rajpolda postępowanie karne. Pięć lat później, 18 kwietnia 1963 r. Sąd Najwyższy w Warszawie wydał postanowienie o wznowieniu na jego korzyść postępowania zakończonego postanowieniem z 1958 r. i jeszcze raz przekazał sprawę do ponownego rozpatrzenia Sądowi Wojewódzkiemu w Łodzi, stwierdzając, że materiał dowodowy z 1954 r. został

procesach 14 spośród nich na karę więzienia, w stosunku do jednej osoby postępowanie umorzono (Franciszek Dąbrowski), a sprawę innej osoby przekazano bezpośrednio Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego (Mieczysław Chyżyński).

⁴⁶ Skarga kasacyjna w sprawie E. Rajpolda i K. Michałowskiego z 25 XI 1954 r., Postanowienie Najwyższego Sądu Wojskowego z 8 II 1955 r., Prośba E. Rajpolda do Rady Państwa o ulaskawienie z 6 VII 1955 r. oraz Pismo Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z 14 VII 1956 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.2, k. 99–101, 119–120, 182–183, 187.

uzyskany w drodze „przymusu i wymuszeń” przy użyciu niedozwolonych metod śledczych. W rezultacie Sąd Wojewódzki w Łodzi 3 czerwca 1963 r. zrehabilitował i uniewinnił E. Rajpolda od zarzucanej mu „zbrodni”⁴⁷.

Po opuszczeniu więzienia E. Rajpold pracował jeszcze przez kilka lat i w 1960 r. przeszedł na emeryturę. Mieszkał nadal w swej rodzinnej Łodzi i pomagał żonie w prowadzeniu zakładu krawieckiego. Był też w stałym kontakcie ze swym rodzeństwem: mieszkającymi w kraju siostrami Heleną i Zofią, a także młodszym bratem Romanem, który po wojnie pozostał na Zachodzie i mieszkał w Londynie. Utrzymywał też – co oczywiste – bliskie kontakty z własnymi dziećmi, z których dwoje także mieszkało w Łodzi: syn Tadeusz i córka Edwarda, jak również z drugim synem Jerzym, który mieszkał w Tomaszowie Mazowieckim (później także przeprowadził się do Łodzi). Edward Rajpold, mając jeszcze całkiem dobre zdrowie, wyjeżdżał kilka razy z „Orbisem” na wycieczki zagraniczne: w 1964 r. do w Bułgarii, rok później do Jugosławii, w 1966 r. odbył dłuższą wycieczkę po Austrii, Danii, Francji i Włoszech, w 1968 r. wyjechał do Anglii, gdzie odwiedził brata Romana (zm. 1991) i kuzynkę Konstancję Czechowicz, w 1971 r. wyjechał na wycieczkę do Soczi w Związku Radzieckim, w 1972 r. ponownie do Jugosławii, a w 1973 r. na Wyspy Kanaryjskie⁴⁸. Czas jednak robił swoje

5. Edward Rajpold – zdjęcie z lat siedemdziesiątych
(Ze zbiorów Krzysztofa Rajpolda)

⁴⁷ Pismo w sprawie wniesienia przez Edwardę Rajpold rewizji nadzwyczajnej do Sądu Najwyższego z lutego 1957 r. oraz Wyrok Sądu Najwyższego w sprawie E. Rajpolda i W. Durysa z 16 I 1958 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.2, k. 196, 200–202; Postanowienie Sądu Najwyższego w Warszawie z 18 IV 1963 r. oraz Sentencja wyroku Sądu Wojewódzkiego w Łodzi w sprawie E. Rajpolda z 3 VI 1963 r., AIPN Łd, sygn. Łd 81.109.6, k. 4–6, 23; M. Gogola, *Edward Rajpold...*, s. 250.

⁴⁸ Wniosek paszportowy E. Rajpolda z 11 III 1966 r., Kwestionariusz paszportowy E. Rajpolda z 12 III 1968 r., Kwestionariusz paszportowy E. Rajpolda

i stopniowo zdrowie zaczęło się pogarszać, w wyniku czego E. Rajpold zmarł w Łodzi 4 września 1980 r. w wieku 86 lat. Został pochowany na Starym Cmentarzu przy ul. Ogrodowej w Łodzi.

Bohater artykułu to niewątpliwie ciekawa postać. Był gorącym patriotą i już jako młody człowiek uczestniczył w konspiracji niepodległościowej w latach I wojny światowej oraz w akcji rozbrajania Niemców w Łodzi w listopadzie 1918 r. Później cały okres międzywojenny spędził w szeregach WP – z poświęceniem walczył też w wojnie o granice odrodzonej Ojczyzny. W okresie międzywojennym był dwukrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych oraz wieloma innymi odznaczeniami. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r., za którą już po II wojnie światowej został odznaczony po raz trzeci Krzyżem Walecznych. Po pięciu latach niemieckiej niewoli powrócił do swego rodzinnego miast i po krótkim okresie służby w ludowym WP podjął pracę w instytucjach cywilnych. W okresie stalinowskim był niesłusznie represjonowany i później zrehabilitowany, lecz dla gorącego patrioty – służącego Polsce, jaka by nie była – musiało to być traumatycznym doświadczeniem. Niemal całe swe życie zawodowe i prywatne związał ze swą rodziną Łodzią, która była dla niego prawdziwą małą Ojczyzną. Wszystko to skłania do wniosku, że zasługuje on na szersze upamiętnienie i pamięć potomnych, bowiem całe swe życie poświęcił Polsce i służbie Ojczyźnie.

Bibliografia / Bibliography

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi [AIPN Łd]

sygn. Ld 014.47; Ld 81.109.1; Ld 81.109.2; Ld 81.109.6; Ld 533.4767;
Ld PF 10.56

Archiwum Państwowe w Łodzi

Spis ludności miasta Łodzi, sygn. 39.221.0.4.12.24997

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego [CAW WBH]

10 DP, sygn. I.313.10.1

17 DP, sygn. IV.521.17.1

z 10 III 1971 r. i Kwestionariusz paszportowy E. Rajpolda z 20 XI 1972 r., AIPN Łd, sygn. Ld 533.4767, k. 1, 10, 20, 26.

28 pp, sygn. I.320.28.1, I.320.28.19

ap. Edward Rajpold, sygn. 6323

Armia „Łódź”, sygn. II.1.2

Dziennik Rozkazów Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV 1935

Główny Inspektorat Sił Zbrojnych, sygn. I.302.4.268

Kolekcja Krzyża i Medalu Niepodległości, Edward Rajpold KN 16 IX 1931

Kolekcja Krzyża Walecznych, Edward Rajpold, sygn. KW 99.236

Oddział I Naczelnego Dowództwa WP, sygn. I.301.7.3

Polska Organizacja Wojskowa, sygn. I.124.1.70

Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A.144

Tap. Edward Rajpold, sygn. 247.55.1514

Zbiory rodzinne Krzysztofa Rajpolda

Życiorys dziadka Edwarda Rajpolda – kopia przekazana autorowi przez wnuka Krzysztofa Rajpolda w dniu 14 II 2024 r.

ŹRÓDŁA O CHARAKTERZE NORMATYWNYM

Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych 1920, nr 49; 1927, nr 13; 1928, nr 15.

Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych 1918, nr 3; 1936, nr 7; 1939, nr 2.

Dziennik Rozkazów Wojskowych 1919, nr 74, poz. 2383.

Dziennik Ustaw 1944, nr 6, poz. 27.

Monitor Polski 1931, nr 218, poz. 296.

Rybka R., Stepan K., *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca*, Kraków 2006.

WSPOMNIENIA

Grobicki J., *Od Prosnego po Wisłę*, cz. 1, „Za i Przeciw” 1984, nr 35, s. 20–21.

Rajpold E., *Krótkie dzieje naszego batalionu*, „Nowy Nurt” 1959, nr 21, s. 8.

Rómmel J., *Za honor i Ojczyznę. Wspomnienia dowódcy Armii „Łódź” i „Warszawa”*, Warszawa 1958.

Tuchaczewski M., *Pochód za Wisłę*, Łódź 1989.

Żeligowski L., *Wojna w roku 1920. Wspomnienia i rozważania*, Warszawa 1990.

OPRACOWANIA

Ajnenkiel E., *Akcja rozbrajania Niemców w Łodzi*, „Niepodległość” 1933, t. VIII, s. 401–417.

Beldowski L., *Zarys historii wojennej 29 Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928.

Bogalecki T., *11 listopada 1918 roku w Łodzi. Geneza, przebieg i rezultaty akcji rozbrajania Niemców*, Łódź 1993.

- Bohatkiewicz J., *Obóz II C Woldenberg*, Warszawa 1971.
- Czernielewski K., *Powstanie i organizacja 28 Pułku Strzelców Kaniowskich (listopad 1918 r. – sierpień 1919 r.)*, [w:] *O suwerenność państwową i narodową. W 80 rocznicę odzyskania niepodległości przez Polskę. Materiały z sesji naukowej. Łódź – 10 listopada 1998 r.*, red. S. Pytlas, H. Siemiński, Łódź 1999, s. 124–148.
- Czernielewski K., Jarno W., *Garnizon Łódzki Wojska Polskiego 1918–1939*, Toruń 2008.
- Dąbrowski J., *Bitwa odwrotowa nad Niemnem 1-ej armii polskiej (19–24 lipca 1920)*, „Bellona” 1929, t. XXXIV, z. 1, s. 1–14.
- Fularski M., *Przysposobienie wojskowe w Polsce*, Warszawa 1929.
- Gogola M., *Edward Rajpold (1894–1980)*, [w:] *Wieluński słownik biograficzny*, t. I–II, red. Z. Szczerbik, Z. Włodarczyk, Wieluń 2014, s. 249–250.
- Gogola M., *Wieluńskie Bataliony Obrony Narodowej. Przygotowania do wojny obronnej i szlak bojowy w 1939 r.*, [w:] *Polskie organizacje paramilitarne i bataliony Obrony Narodowej w latach 1900–1939*, red. J. Jastrzębski, Kraków 2019, s. 157–177.
- Jarno W., *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001.
- Jarno W., *Strzelcy Kaniowscy w latach 1919–1939*, Warszawa 2004.
- Jarno W., Kozłowski W., *10. Dywizja Piechoty w wojnie 1939 roku*, Pruszków 2016.
- Jednodniówka 28 Pułku Strzelców Kaniowskich 1918–1924*, Łódź 1924.
- Kozłowski E., *Wojsko Polskie 1936–1939. Próby modernizacji i rozbudowy*, Warszawa 1964.
- Kozłowski M., *Zapomniana wojna. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Bydgoszcz 1999.
- Kozłowski W., *Mobilizacja na obszarze Okręgu Korpusu nr IV (Łódź) w 1939 r.*, „Rocznik Łódzki” 1973, t. XVIII, s. 111–128.
- Kranc S., *Wieluńskie bataliony Obrony Narodowej w wojnie obronnej Polski 1939 r.*, [w:] *Siedem wieków Wielunia. Studia i materiały*, red. R. Rosin, Warszawa–Łódź 1987, s. 111–126.
- Książek J., *Związek Strzelecki w powiecie wieluńskim w latach 1921–1939*, „Rocznik Wieluński” 2002, s. 81–122.
- Księga chwały piechoty*, red. B. Prugar-Ketling, Warszawa 1937–1939.
- Lusek J., *Kompleks obozów jenieckich w Spittalu nad Drawą w czasie II wojny światowej*, „Łambinowicki Rocznik Muzealny” 2012, t. XXXV, s. 37–50.
- Łossowski P., *Jak Feniks z popiołów. Oswobodzenie ziem polskich spod okupacji w listopadzie 1918*, Łowicz 1998.
- Łódź. Dzieje miasta*, t. I (Do 1918 r.), red. B. Baranowski, J. Fijałek, Warszawa–Łódź 1980.
- Łukomski G., *Walka Rzeczypospolitej o kresy północno-wschodnie 1918–1920*, Poznań 1994.
- Łukomski G., Polak B., *W obronie Wilna, Grodna i Mińska. Front litewsko-białoruski wojny polsko-bolszewickiej 1918–1920*, Warszawa–Koszalin 1994.

- Nałęcz T., *Polska Organizacja Wojskowa 1914–1918*, Wrocław 1984.
- Odziemkowski J., *Bitwa nad Autą 4–6 lipca 1920 roku*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, R. XIV, nr 1, s. 51–74.
- Odziemkowski J., *Leksykon bitew polskich 1914–1921*, Pruszków 1998.
- Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica*, red. W. Dembek, Dobiegniew 2017.
- Olesik J., *Obóz II C Woldenberg*, Warszawa 1988.
- Pęczkowski M., *Rozbrajanie Niemców w Łodzi i okręgu łódzkim*, „Niepodległość” 1935, t. XII, s. 112–123.
- Pindel K., *Obrona narodowa 1937–1939*, Warszawa 1979.
- Pindel K., *Obrona terytorialna w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1995.
- Słowiński P., *Oflag II C Woldenberg. Historia i współczesność*, „Łambinowski Rocznik Muzealny” 2011, t. XXXIV, s. 95–109.
- Słowiński P., *W okowach niewoli: polscy oficerowie w Oflagu II C Woldenberg podczas II wojny światowej*, Gorzów Wielkopolski 2022.
- Szeptycki S., *Front Litewsko-Białoruski 10 marca 1919 – 30 lipca 1920*, Kraków 1925.
- Toczewski A., *Oflag II C Woldenberg w Dobiegniewie*, Dobiegniew 2009.
- Truszkowski S., *Z dziejów organizacji formacji Obrony Narodowej w siłach zbrojnych II Rzeczypospolitej*, cz. 1, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1969, R. XIV, nr 3–4, s. 388–409.
- Wróblewski J., *Armia „Łódź” 1939*, Warszawa 1975.
- Wrzosek M., *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1921*, Warszawa 1992.
- Wyszczelski L., *Bitwa na przedpolach Warszawy*, Warszawa 2000.
- Zaborowski W., *Zarys historii wojennej 28 Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928.

NETOGRAFIA

Lista Jeńców Obozu IIC Woldenberg, s. 66, http://woldenberczycy.pl/?page_id=674 (dostęp: 2 V 2024).

NOTKA O AUTORZE

Dr hab. Witold Jarno, prof. UŁ – zatrudniony w Katedrze Historii Polski i Świata po 1945 r., w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego. Absolwent Wydziałów: Filozoficzno-Historycznego (1994) oraz Prawa i Administracji (1998) tej Uczelni.

Zainteresowania naukowe: historia wojskowości polskiej w XX w. oraz dzieje Polski i regionu łódzkiego w XX w. Jest autorem ponad stu artykułów naukowych i kilkunastu monografii dotyczących tej problematyki.

witold.jarno@uni.lodz.pl